

Шамша І.В.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

НЕБУТТЄВІСТЬ ЧАСУ В «КРИТИЦІ ЧИСТОГО РОЗУМУ» І. КАНТА

В статті досліджується розуміння часу в концепції І. Канта. Особлива увага приділяється небуттєвості часу, яка властива такому розумінню. Аналізується роль кантівського розуміння часу для побудування синтетичної онтології часу.

Ключові слова: буття, час, небуттєвість часу, І. Кант, небуття, онтологія часу.

Час постає тим унікальним феноменом, в якому відображається вихідна та невідбутна суперечливість буття, в часі синтезується буття та його інше. Саме тому, на наш погляд, проблема часу викликає такий великий інтерес серед дослідників.

Проблема полягає в тому, що феномен часу містить в собі подвійне заперечення. Будучи спроможним знищити буття, час при цьому спроможний постати й синтезом між буттям та його іншим. Саме на такому розумінні часу, на наше глибоке переконання, може ґрунтуватися онтологія часу, яка адекватна сучасному світу – на розумінні того, що час не є небуттям, але й не є буттям і одночасно є – і першим, і другим.

Як відомо, певною віхою в дослідженні часу постає суперечка щодо його об'єктивності та суб'єктивності. На шляху вирішення цієї проблеми вузловою точкою постає трансцендентальний ідеалізм засновника Німецької класичної філософії *Іммануїла Канта* (1724 – 1804) – оскільки йому належить розуміння часу як апіорної здатності споглядання. Як стало зрозумілим пізніше, кантівське розуміння часу виявилось невірним, як кажуть, воно не витримало перевірки часом. Проте, воно містить в собі й чимало позитивних аспектів.

Тому подальше дослідження розуміння часу І.Кантом постає *першим завданням* цієї статті. *Другим* же завданням постає дослідження небуттєвості часу в тому вигляді, в якому вона проявляється в трансцендентальному ідеалізмі засновника Німецької класичної філософії. Окрема увага приділяється аналізу наслідків, які впливають з такого розуміння для побудування онтології часу, яка адекватна сучасному світу – це постає *третьім* завданням цієї статті.

Своєрідність розуміння часу І.Кантом, обумовлює інтерес до цього розуміння з боку сучасних дослідників. Серед них можна назвати імена П.П.Гайденко, В.І.Мовчанова, М.М.Трубнікова, Ю.М.Бородая тощо. Не дивлячись на хибність кантівського розуміння часу, цьому розумінню вдалося постати джерелом для феноменологічного розуміння часу, яке виникнувши у феноменології Е.Гуссерля, швидко поширилося на інші напрями у філософії та на суспільну свідомість. Отже, повернення до аргументів І.Канта щодо часу дозволяє багато чого прояснити в онтологічних (якщо їх можна так назвати) і онтичних настановах сучасного людства.

Основна частина

Критичне ставлення М.М.Трубнікова до розуміння часу І.Кантом може послужити непоганим початком для задуманої статті. Характеризуючи розуміння часу засновником

Німецької класичної філософії, М.М.Трубніков пише, що «... для нього, по суті, немає проблеми часу» [4, с. 100], час не входить до числа головних проблем у І.Канта [4, с. 100]. Чому саме так? – Тому що «... звернення до ідеї часу покликане лише послужити вирішенню фундаментальніших для Канта питань, які мали до проблеми часу вельми непряме відношення» [4, с. 100]. Наприкінці розділу, присвяченому кантівському розумінню часу, М.М.Трубніков розчаровано констатує, що «... при всій величї філософії Канта, при всій грандіозності побудованої ним теоретичної будівлі філософії подальший прогрес у цій галузі знання виявився можливим вже не на ґрунті кантіанства, але на ґрунті його радикального подолання. Прогрес в дослідженні нашої специфічної проблеми часу, також був можливим лише на цьому важкому шляху» [4, с. 130].

Яким же час є для І.Канта? Для того, щоб відповісти на це запитання, необхідно звернутися до «Критики чистого розуму». Як відомо, І.Канту властиво бачити час як апіорну здатність споглядання, а це означає, що І.Кант відмовляє часу в статусі об'єктивної реальності, онтологічно достовірної сутності. В «Критиці чистого розуму» І.Кант пише: «... Час є ні чим іншим, як формою внутрішнього почуття, тобто споглядання нас самих і нашого внутрішнього стану» [1, с. 56]. При цьому «Час не є емпіричним поняттям, яке виводиться з будь-якого досвіду» [1, с. 54] – «... час даний а ртіогі. Тільки у ньому можлива вся дійсність явищ. Всі явища можуть зникнути, самий же час (як загальна умова їхньої можливості) усунути не можна» [1, с. 55]. І Кант пише, що «... Час є апіорною формальною умовою всіх явищ взагалі» [1, с. 57]. На думку І.Канта, «Якщо усунути часткову умову нашої чуттєвості, то зникне також поняття часу; воно властиве не самим предметам, а лише суб'єктові, який їх споглядає» [1, с. 59]. Взагалі «Простір і час, разом взяті, суть чисті форми будь-якого чуттєвого споглядання, і саме завдяки цьому можливі апіорні синтетичні положення» [1, с. 60].

Апіорне уявлення про час є, на думку І.Канта, умовою для послідовності й одночасності як таких: «Насправді, одночасність або послідовність навіть не сприймалися б, якби в основі не лежало апіорне уявлення про час» [1, с. 54–55]. Власне, І.Кант і мислить час як послідовність: «Час має лише один вимір: різні часи існують не разом, а послідовно (різні простори, навпаки, існують не один після одного, а одночасно)» [1, с. 55]; «Всі явища перебувають у часі, і лише в ньому як в субстраті (як постійній формі внутрішнього споглядання) можуть бути представлені і *одночасне існування*, і *послідовність*. Отже, час, в якому повинна мислитися будь-яка зміна явищ, сам зберігається і не змінюється, оскільки він є тим самим, в чому послідовність або одночасне існування можуть бути представлені тільки як його визначення. Але час сам по собі не може бути сприйнятим» [1, с. 148]. Раціоналізм німецької філософії XVIII століття, який народжується в трансценденталізмі І.Канта, вимагає зробити час негідним предметом для філософського дослідження. Він є формою лише чуттєвого споглядання, а не мислення: «Час є... чистою формою чуттєвого споглядання. Різні часи суть лише частини одного й того ж часу» [1, с. 55]. Апіорність часу, на думку І.Канта, обумовлює суб'єктивність останнього: «... Час не є чимось таким, що існувало б саме по собі або було б властиво речам як об'єктивне визначення і, отже, залишалося б, якщо відволіктися від всіх суб'єктивних умов споглядання речей» [1, с. 56]. Простір і час – умови чуттєвого споглядання [1, с. 307–308], проте споглядання не може існувати без цих умов.

Проте, не можна, на думку І.Канта, стверджувати й нереальність часу – останній володіє емпіричною реальністю: в тому сенсі, в якому свідомість, яка мислить час, властива певному психофізіологічному суб'єкту, який існує онтологічно. Так, І.Кант пише: «... наші твердження показують *емпіричну реальність* часу, тобто об'єктивну значущість його для всіх предметів, які коли-небудь можуть бути дані нашим почуттям» [1, с. 58]. При цьому, час «... має суб'єктивну реальність відносно внутрішнього досвіду...» [1, с. 59] – «Значить, час слід вважати дійсним не як об'єкт, а як спосіб представляти мене самого як об'єкт» [1, с. 59]. Усередині ж самих себе простір і час не-емпіричні за своєю сутністю, вони не дані в чуттєвому досвіді, проте визначають останній: «Навіть простір і час, як ні чисті ці поняття від всього емпіричного і як ні достовірне те, що вони представляються в душі абсолютно а priori, були б позбавлені об'єктивної значущості і сенсу, якби не було показано їх необхідне застосування до предметів досвіду» [1, с. 132]. Таким чином, виявляється, що простір і час, як апріорні умови чуттєвого споглядання, розповсюджуються лише на емпіричну реальність – на світ явищ, адже, за І.Кантом, явище володіє дійсністю емпіричного уявлення [1, с. 307]. Трансцендентальний й трансцендентний рівні універсуму залишаються для І.Канта поза дією часу.

Для того, щоб не виникало плутанини, І.Кант відмежовує трансцендентальний ідеалізм від суб'єктивного (який І.Кант називає «емпіричним» або «матеріальним» ідеалізмом): «... предмети зовнішнього споглядання дійсні, оскільки вони споглядаються в просторі, і що всі зміни в часі дійсні, оскільки їх представляє внутрішнє відчуття» [1, с. 306].

Враховуючи ту незначну роль, яку І.Кант відводить часу в своєму трансцендентальному ідеалізмі, слід зазначити, що наведені думки достатньо повно відображають розуміння часу І.Кантом і постають загальним місцем всіх досліджень щодо кантівського розуміння часу. Спробуємо проаналізувати ці думки.

Потрібно сказати, що вже сама суб'єктивність часу, яка мислиться І.Кантом як властивість навіть трансцендентального суб'єкту, містить в собі небуттєвість цього феномену. Це означає, що час мислиться І.Кантом як антипод буття, як те, що знищує останнє, як перше заперечення. Ця небуттєвість виникає в тому значенні, в якому людина (суб'єкт) постає «отвором» в бутті (Ж.-П.Сартр). І.Кант самостійно констатує цю небуттєвість часу, яка впливає з суб'єктивності останнього: «... якщо ми візьмемо речі так, як вони можуть існувати самі по собі, то час є нічим» [1, с. 57]. З точки зору об'єктивного існування речей час є нічим – саме тому, що він постає апріорною формою споглядання. І.Кант правий в тому, що розуміючи час як суб'єктивне, ми мислимо його небуттям по відношенню до об'єктивно існуючих речей. Для І.Канта «... час є лише суб'єктивною умовою нашого (людського) споглядання (яке завжди має чуттєвий характер, тобто оскільки ми піддаємося дії предметів) і самий по собі, поза суб'єктом, є ніщо» [1, с. 57]. Як час людського буття (вірніше – людського як такого) час є нічим по відношенню до об'єктивної реальності. Саме таке розуміння часу має на увазі В.О.Кутирьов, критикуючи філософію «нищоїзму» (тобто, постмодернізму), міркуючи про те, що буття в ХХ столітті опинилося переможеним часом [2, с. 29]. Міркуючи про небуттєвість часу, яка впливає з суб'єктивності останнього, І.Кант пише, що «У цьому,

отже, полягає *трансцендентальна ідеальність* часу, згідно якої він, якщо відволіктися від суб'єктивних умов чуттєвого споглядання, рівно нічого не означає і не може бути зарахований до предметів самих по собі (безвідносно до нашого споглядання) ні як субстанція, ні як властивість» [1, с. 58]. Час не є навіть обманом почуттів, оскільки обман почуттів має місце по відношенню до якоїсь об'єктивної реальності [1, с. 58], а час ніяк з нею не пов'язаний. При цьому суб'єктивність часу не виключає значущості останнього – він «... має об'єктивну значущість лише відносно явищ, тому що саме явища суть речі, які ми приймаємо за *предмети наших почуттів*, але він вже не об'єктивний, якщо відволіктися від чуттєвої природи нашого споглядання, тобто від властивого нам способу уявлення, і говорити про речі *взагалі*» [1, с. 57].

Отже, небуттєвість часу в розумінні останнього І.Кантом, впливає з його суб'єктивності і І.Кант це визнає. Слід зазначити, що така небуттєвість можлива лише за умови протиставлення суб'єкта об'єкту, яке набуло свого місця саме завдяки «подвійності» трансцендентального ідеалізму І.Канта – завдяки подвоєнню світу на світ феноменів та світ ноуменів, світ речей в собі – таких, речей, якими вони є насправді, та світ речей для нас – таких речей, якими вони нам явлені. Ця роздвоєність світу і людини на два майже незалежних універсуми успадкувалася подальшою філософією і набула остаточного розвитку у філософії постмодернізму і в суспільній свідомості ХХ століття. Щоправда, таку роздвоєність І.Кант оцінював дещо по-іншому, ніж вона оцінюється в постмодернізмі – тут знак «мінус» змінився на знак «плюс».

Суб'єктивність часу на фоні протиставлення суб'єкта об'єкту, уможливорює для І.Канта перетворення часу з предмету *онтології* на предмет трансцендентальної *естетики*. Про останню І.Кант пише, що «Трансцендентальна естетика містить в собі врешті-решт не більше ніж ці два елементи, а саме простір і час» [1, с. 61].

З цього моменту починається той аспект світовідчуття, світосприйняття та світорозуміння, який так знайомий людині ХХ та ХХІ століття. Кантівське розуміння часу не передбачає чогось абсолютно абсурдного, того, що є абсолютно чужим і невідомим людям, воно не сприймається як хибне уявлення ХVІІІ століття. Світогляд кожної сучасної людина містить в собі кантівське розуміння часу. Причому, світогляд навіть тих людей, які критикують І.Канта, також містить в собі розуміння часу останнього. В «Трансцендентальній естетиці» І.Кант каже про щось до болю знайоме – саме тому відчуття неймовірної ностальгії, невідбутної туги охоплює читача «Критики чистого розуму». Чому це відбувається? – Тому що феномен часу, звичайно, містить в собі аспект чистої суб'єктивності. Як такий час постає подвійним запереченням і його суб'єктивність являє спроможність часу знищувати, відкидати буття. Кантівське розуміння часу може використовуватися людською суб'єктивністю, яка прагне втекти від буття, або знищити останнє – саме так проявляється протиставлення суб'єкта об'єкту, людини світу. Кожна людина, принаймні раз в житті, відчувала це протиставлення. Будучи часом людського буття, людяність як така в своєму крайньому прояві перетворюється на абсолютну суб'єктивність, яка протиставлена світу. Люди людяні, а значить, і суб'єктивні. Людям хочеться бути суб'єктивними, остільки, оскільки люди людяні. Людяність наприкінці вектору свого розвитку має чисту суб'єктивність. Людяність через свою суб'єктивність є нездійсненою мрією, до якої прагне людина.

Вона постає деяким майбутнім, заради якого можна (і хочеться) відмовитися від теперішнього. В цьому аспекті те, що ми називаємо «платонівська моделлю буття людини» [5, с. 304], використовується в розумінні часу І.Кантом на повну силу. Не дарма М.М.Трубніков впевнений, що Платонізм (щоправда, в певній формі) опиняється для Канта прийнятним [4, с. 113]. Платонівська модель буття людини використовується, можливо, в кращому вигляді, в якому вона може бути використана.

Поміщаючи час в центр трансцендентальної естетики, І.Кант робить те, що для людей у витворах мистецтва ХХ століття є впізнаваним та знайомим і, одночасно, шуканим. Заради цього утопічного відчуття небуттєвої суб'єктивності, людиною ХХ – ХХІ століть здійснюється постійний пошук продуктів естетичного дискурсу, тих продуктів, які викликають катарсис. Ці продукти, будучи знайденими, залишають відчуття чогось глибоко інтимного, глибоко свого, потаєного. Заради цього відчуття людина готова віддати останні гроші на придбання копії, а тим більше оригіналу – матеріального носія шуканого ідеального змісту. Це те цілюще суб'єктивне, якому вдалося на деякий час відгородитися від об'єктивного світу – реального процесу виробництва та його «реквізиту» – рейок, шпал, тролейбусів, залізобетонних блоків (висловлюючись сучасною термінологією – всього «оффлайн»). Проте це відчуття можливе виключно за наявності об'єктивної реальності. Момент «тепер», який експлуатується суспільством, на який влаштовано «полювання», і який являє об'єктивний вимір часу, відсувається назад як неактуальний в естетичному відчутті. Звідси утопічність естетичного відчуття – тільки-но момент «тепер» і є актуальним. Мистецтво ж дозволяє про це забути, дозволяючи немовби підвестися над убогою реальністю. У цьому людина торкається до вічності, але й відчуває час (минуле-майбутнє). В такому світогляді втрачений лише момент «тепер» як момент існування реальних продуктивних сил і виробничих відносин, як момент об'єктивного існування світу. Втрачений цей момент і у І.Канта. Людина ХХ – ХХІ століття прагне кантівського розуміння часу. Але вона і являється продуктом розуміння часу засновником Німецької класичної філософії.

Щоправда, можна погодитися з М.М.Трубніковим – те, що для Канта використовується для виведення дійсності, в сучасну епоху (мається на увазі епоха постмодерну) використовується як спосіб втекти від останньої. З цього приводу М.М.Трубніков пише, що «... для Канта справа йшла істотним чином інакше, ніж для нас зараз. Його «вихідні форми» і «чисто суб'єктивні» початки пізнання (простір і час) служили, звичайно ж, не для відходу від дійсності, але для виведення самої цієї дійсності» [4, с. 105]. Проте згода з цією глибокою і цікавою думкою не усуває, так сказати, онтичних наслідків, завдяки яким і виникає ностальгія та туга, про які ми написали вище.

Саме тому наведений момент кантівського розуміння часу здався нам таким цікавим. Не лише тому, що І.Канту вдалося нібито «випередити» свій час, а тому, що філософія І.Канта визначила подальший розвиток уявлень про час, про філософію, про науку. Тобто, не лише тому, що сучасний світ чомусь відповідає кантівському розумінню часу, а тому, що сучасний світ є, в певному сенсі, продуктом останнього. Сучасні уявлення про філософію, науку і час продукують мислення часу як способу втекти від

реальності, хоча сам І.Кант і не погодився б з необхідністю такої втечі, але саме так і використовується постмодерною свідомістю кантівське розуміння часу. І в цьому зайвий раз каже себе небуттєвість часу і її розуміння І.Кантом.

Отже, І.Кант бачить час як перше заперечення. Чи бачить І.Кант час в якості синтезу? – Бачить. Він пише: «Отже, якщо погодитися, що необхідно вийти з даного поняття, щоб синтетично порівняти його з іншим поняттям, то слід визнати, що необхідне щось третє, в чому єдино може виникнути синтез двох понять. Що ж є цим третім як опосередковуючою ланкою (Medium) всіх синтетичних думок? Це є ніщо інше, як лише та сукупність, в якій містяться всі наші уявлення, а саме внутрішнє відчуття і його апіорна форма, [тобто] час. Синтез уявлень ґрунтується на здатності уяви, а синтетична єдність їх (необхідне для судження) – на єдності апперцепції» [1, с. 132]. Таким чином, час постає умовою синтезу суперечливості буття, синтезу буття та його іншого. Тільки цей синтез здійснюється в суб'єкті, в його трансцендентальній свідомості.

Можливість мислення часу як синтезу вихідної суперечливості буття впливає, в тому числі, і з небуттєвості часу. І.Кант пише, що апіорність часу уможливорює зміну як таку: «... поняття зміни і разом з ним поняття руху (як зміни місця) можливі лише через уявлення про час і в уявленні про час: якби це уявлення не було апіорним (внутрішнім) спогляданням, то жодне поняття не могло б уяснити можливість зміни, тобто поєднання суперечливо-протилежних предикатів в одному й тому ж об'єкті (наприклад, буття і небуття однієї й тієї ж речі в одному й тому ж місці)» [1, с. 56]. І.Кант пише, що «Виключно у часі, а саме один *після одного*, два суперечливо-протилежних визначення можуть бути в одній й тій самій речі» [1, с. 56]. Іншими словами, апіорність часу обумовлює всю змістовну логіку, яка мислить буття з його іншим в єдності. Саме тому в часі й відбивається внутрішня суперечливість буття.

Час для І.Канта постає чимось постійним в зміні: «Тільки завдяки постійному послідовне *існування* в різних частинах часового ряду набуває *величини*, званої *тривалістю*, оскільки в одній лише послідовності існування постійно зникає і виникає і ніколи не має ані найменшої величини. Отже, без цього постійного неможливе жодне часове відношення» [1, с. 149]. Таке розуміння також дозволяє синтезувати буття з його іншим, адже уможливорює виникнення і зникнення, взаємний перехід від буття до його іншого, і – навпаки.

Прагнучи відшукати єдність часу, свідомості і рефлексії, В.І.Мовчанов в своєму творі («Дослідження з феноменології свідомості») висловлює впевненість, що І.Канту вдалося описати цілих три синтези свідомості на основі розуміння часу: «Кант вперше здійснив процедуру темпорального опису синтезів свідомості, полагаючи час як фундаментальний шар свідомості і підтверджуючи це в описі» [3, с. 44–45]. Для того, щоб зрозуміти, про які саме синтези свідомості йдеться, В.І.Мовчанов вдається до такої схеми: «... по-перше, синтез схоплювання багатоманітного в спогляданні, синтез відтворення багатоманітного в уяві і синтез рекогніції багатоманітного в понятті» [3, с. 42]. Проте, названі синтези, знову ж таки, здійснюються в свідомості, не маючи в І.Канта прямого відношення до буття.

Аналізуючи кантівське розуміння часу для побудування онтології часу, адекватної сучасному світу, слід звернути увагу на те, що розуміння часу, яке виключає

об'єктивність останнього, покликане ігнорувати момент «тепер», фізичний аспект часу. Якщо у Е.Гуссерля час включає в себе минуле – момент «тепер» – майбутнє і так зрозумілий час, протиставлений вічності, то для Канта час – це минуле-майбутнє без моменту «тепер». І хоча М.М.Трубников пише, що абсолютний час І.Ньютона виявляється ближчим для І.Канта, ніж відносний час Г.В.Лейбніца [4, с. 108], все одно цей фізичний, об'єктивний аспект часу І.Кант намагається проігнорувати, довести, що об'єктивного часу взагалі не існує. Побудування ж онтології часу на такому розумінні є неможливим, оскільки час, за такого розуміння, представлений неповно.

Ми глибоко впевнені, що будь-яка односторонність в розумінні часу, або його модусів призводить до абстрактного розуміння часу, яке недостатньо для того, щоб побудувати на ньому онтологію часу, а тим більше – помислити буття «з горизонту часу» (М.Гайдеггер). В абстрактному розумінні часу каже себе небуттєва природа останнього, та природа, завдяки якій час постає знищенням, відкиданням буття, завдяки якій Кронос, пожираючий власних дітей, постає найкращим унаочненням часу. В І.Канта мислення часу як першого заперечення переважає над будь-яким іншим розумінням. Проте таке мислення часу не виключає й певних позитивних моментів (не слід забувати потужність мислення засновника Німецької класичної філософії) – І.Канту вдалося відкрити такі аспекти часу, які зазвичай ігнорувалися дослідниками, і які лягли в основу феноменологічної традиції розуміння часу. Саме останній факт показує наскільки важлива небуттєва природа останнього – без її розуміння не досягнути феномену часу.

Висновки. І.Кант бачить час апріорною здатністю споглядання і не просто споглядання, а споглядання чуттєвого. Небуттєвість часу впливає з мислення останнього чимось суб'єктивним, з одностороннього мислення часу, такого мислення, за якого час постає відкиданням буття. Розуміння часу І.Кантом може бути використаним для побудування онтології часу, адекватної сучасному світу, проте таке розуміння часу повинно бути «доповненим» іншими розуміннями. Якщо висловитися точніше, то онтологія часу повинна ґрунтуватися на *синтетичному* розумінні часу.

Отже перспектива подальшої розробки заявленої теми постає в побудуванні такої онтології часу, в якій будуть синтезованими набутки як класичного, так і некласичного, і постнекласичного розуміння часу. А для такого завдання не обійтися без ретельного аналізу досягнень трансценденталізму І.Канта.

Література:

1. *Кант И.* Критика чистого разума / Иммануил Кант / Пер. с нем. Н.Лосского сверен и отредактирован Ц.Г.Арзаканяном и М.И.Иткиным; Примеч. Ц.Г.Арзаканяна. – М.: Мысль, 1994.— 591, [1] с. – (Философское наследие).
2. *Кутырев В.А.* Оправдание бытия (явление нигитологии и его критика) / В.А. Кутырев // Вопросы философии. – 2000. – №5. – С.15–33.
3. *Молчанов В.И.* Исследования по феноменологии сознания / Виктор Игоревич Молчанов. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2007. – 456 с. – (Серия: «Университетская библиотека Александра Погорельского»).
4. *Трубников Н.Н.* Время человеческого бытия: Монография / Николай Николаевич Трубников. – М.: Наука, 1987. – 255 с.
5. *Шамша І.В.* Майбутнє як модус часу / І.В.Шамша // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2013. – Випуск 68 (№1). – С. 302–307.

Annotation

Shamsha I.V. Non-being of time in the "Critique of Pure Reason" of I. Kant. The article investigates the understanding of time in the concept of I.Kant. Special attention is paid to non-being of time, which is peculiar to this understanding. Analyzes the role of the Kantian understanding of time to build a synthetic ontology of time.

Keywords: being, the time, I.Kant, non-being, the ontology of time.

Поперечная Г.А.

Тернопольский национальный педагогический университет имени В. Гнатюка

ПЕДАГОГИКА КАК СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ ФИЛОСОФИИ С.С. ГОГОЦКОГО

Стаття присвячена розгляду педагогічних поглядів С.С.Гогоцького, розуміння ним ролі та місця педагогіки в системі освіти і в структурі наукового знання. Значку увагу відведено аналізу зв'язку педагогічних поглядів мислителя з його основними світоглядними настановами.

Ключові слова: наука, педагогіка, людина, виховання, освіта, душа, духовна природа, засоби виховання, досвід, теорія, педагог.

В последние десятилетия значительное внимание исследователей направлено на изучение духовно-академической философии как одного из направлений отечественной философской культуры, отличающегося не только своей самобытностью и оригинальностью, но и влиянием на последующее развитие русской философской мысли. Знакомство с этой философией было бы неполным без творчества Сильвестра Сильвестровича Гогоцкого, воспитанника и преподавателя Киевской духовной академии и университета св. Владимира. В истории философии он известен, прежде всего, как автор первой в России философской энциклопедии. Но более глубокое знакомство с наследием мыслителя свидетельствует, что круг его интересов не замыкается только на философии. Как ученый и преподаватель, он глубоко проникнут проблемами современного ему образования и воспитания, о чем свидетельствует ряд работ, посвященных решению вопросов, касающихся педагогики и психологии. На сегодняшний день этот аспект творчества мыслителя остается малоизученным. Помимо историко-философского интереса, он представляется полезным и в контексте решения проблем, имеющих место в современном образовании.

Предметом данного исследования есть педагогические воззрения С.С.Гогоцкого. Цель исследования состоит в установлении существенных особенностей педагогических взглядов С.С. Гогоцкого, их связи с основными мировоззренческими установками мыслителя.

То, какое значение играет педагогика в системе образования и насколько высоко оценивает ее ученый, видно с первой страницы его «Введения в педагогику»: «Уже само